

ՆՈՐ-ԴԱՐ

№ 208 ՏԱՄԵՆԻՆԻՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ՀԱՐԱԹ, 14 ՆՈՅԵՄԵՐԻ

1898

ՀԱՐԱԹ, 14 ՆՈՅԵՄԵՐԻ ՏԱՄԵՆԻՆԻՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ № 208

Տարեկան 10 ռուբլի, վեց ամիսը 6 ռուբլի, երեք ամիսը 3 ռ. 50 կ. Թիֆլիսում ամիսը 1 ռ., հատուկ 5 կ. Բաժանորդ գրեմունքը Թիֆլիսում միայն խմբագրատունը:

Խմբագրություն հասցեն՝ Тифлисъ, Редакция „Норъ-Даръ“

կամ Tiflis, Rédaction „Nor-Dar“

Խմբագրությունը բաց է ամեն օր (բացի առիթներից) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Ցայտարարությունները ընդունում են ամեն լեզուներով: Ցայտարարությունները բառին 2 կ., բնականորեն համարժեք կրկնապատի:

ՆՈՐ-ԴԱՐ

ՏԱՄԵՆԻՆԻՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Քաղաքական-դրական ամենօրեայ թերթը 1899-ին կհրատարակուի Թիֆլիսում նոյն դիրքով և ծրագրով ամեն օր, բացի կիրակի և տոններին հետևող օրերից:

Նոր-Դար-ի տարեկան գինն է 10 ռուբլի, վեց ամիսը 6 ռուբլի, Թիֆլիսից դուրս՝ ամիսը 1 ռ. 50 կ. հատուկ գուրբը՝ 7 կ., Թիֆլիսում 5 կոպ:

ԱՐՏԱՆՈՒՄՆԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐԸ ՎՃԱՐՈՒՄ ԵՆ ԽԱՐԿԻՆ 40 ՖԵՐԱՆԻԿ:

Խմբագրատունը գտնվում է Բուլշայա Վոլոդյովնայա № 20:

Քաղաքներից «ՆՈՐ-ԴԱՐ»-ի պոստայի հասցեն՝ Тифлисъ, въ редакцію «НОРЪ-ДАРЪ» կամ Tiflis, Caucase, rédaction de journal «Nor-Dar»:

ԲՈՎԱՆԴԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ

Առաջնորդող. -- Պատմության դասը: Բրուկին. -- Լուրեր: Մեղ գրում են. -- Արախթայից, Նուխուց, Զուլուց: Անդուպ կիրքը: Խորհրդատու երկու թերթի աշխատակից: Հայ ուսանողի ծանուցում: Մամուլի շուրջը: Թղթ ա կ գ ո թ ի լ ի ն ի ռ. -- Նամակ Գերմանիայից. Լայպցիգ: Բաղադրական. -- Գերմանիա: Անդ-լիա: Փրանսիա: Գրեմունք: Գրաքննության գործը: Սպանիա: Հեռագրեր: «Նոր-Դար»-ի պատասխաններ: Տեղեկատվություն: Ցայտարարություն ի լ ի ն ի ռ:

Թիֆլիս, 13 նոյեմբեր, 1898 թ.

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԸ

Գերտաքյանները կամեցան մարդավարի կեսեր վաղը. ծանր էր բռնությունները: Գերտաքյանները յուրաքանչյուր, բողոքեցին, և վերջապես, գեղերի դիմեցին, որպեսզի լուրջաբան իրենց չլինի: Վրաց գերտաքյանները լուրջ, որպեսզի հայրենի երկրի ազատուն մահաբերական իշխանություններից: Թիֆլիսից շարունակեցին իրենց ճնշման գործն ու չկամեցան և ոչ մի գիշերուն անել ապստամբ քրեականության: Այնու չօգնեց և եւրոպական-դիպլոմատիկական միջամտությունը: Երբեք հոսում էր առաքարներ Գերտաքյան և թիֆլիսից կոտորում էին կրտսերներին: Իրենք էլ չարաչար վնասներ կրելով: Գերտաքյան աւերակ դարձան, բայց թիֆլիս կառավարությունն էլ միլիոններ ծախեց և հազարավոր մարդիկ կորցրեց ու քաղաքականապես նեղ դրություն մեջ ընկավ:

Յուրաքանչյուր միջամտեց և յադ-թուեց, թիֆլիս յադ-թուեց, բայց ինչ գնով... Այսքան տարի արևին հոսելուց, հազարավոր մարդիկ

կորցնելուց և միլիոններ վատնելուց յետո՝ թիֆլիս համաձայնության, կամ աւերի ճիշտը, ստիպուեցան անձայն հեռանալու Կրեմլից:

Կրեմլն այսուհետե պատկանում է կրեմլցիներին և թիֆլիսի իշխանություններն ընդ միշտ վերջապես է Կրեմլում: Այսպես, թիֆլիսի կրեմլցիները կատարեցին այնպես, ինչպես կարող էին, ինչպես գիտեցին:

Այն օրին էլ հասան կրեմլցիները, որ ուրախացան, և մադ-թանքներով ու հանդերձներով տոնեցին ազատության օրը:

Ինչպես եղան այդ, միթե պատերազմի մեջ յադ-թանքներ թիֆլիսից իրենք՝ կրեմլցիները, և ազատեցին երկիրը:

Եւրոպական չորս մեծ պետություններ՝ Ռուսիան, Անգլիան, Փրանսիան և Իտալիան հեռացրին թիֆլիսի իշխանությունը Կրեմլից:

Այս ամենը կատարուեց անշափ արևմտահայերից յետոյ: Սա պատմության դաս է:

Թիֆլիսից չկամեցան լսել եւրոպական պետությունների տրուած խորհուրդներ, ջարդեցին, կոտորեցին և իրենք էլ կոտորուեցան ամեն կերպ վնասներ ու ահազին կորուստ ունենալով: Եւ յետոյ, այդ ամենից յետոյ լուրհարհուցեցին ու անձայն հեռացան Կրեմլից...

Այդ էլ պատմության մի դաս է, որ միշտ կրկնում է, բայց միշտ էլ մոռացում:

Մեծ պետություններն որոշել են ուսուց կառավարություններ նախաձեռնություններ նշանակել Կրեմլի ընդհանուր նահանգապետ յուրաքանչյուր Գեորգին: Բ. Գուրը բողոքել է. ում դէմ:

Այդ բողոքը մի ձևակախություն է՝ պարտություն վարագործելու համար:

Ք Ր Ո Ն Ի Կ Ո Ն

Կովկասի կառավարչապետ իշխ. Գ. Ս. Գալիցիի վերադարձը Թիֆլիս սպասում է այսօր նոյեմբերի 14-ին:

Գլխավորում է կենտ առևտրով պարագործներին փոխարձակող օգնող առևտուց ընկերությունը ֆինանսների և երկրագործության միևնույն լինող-բաժնույց է եղել, որ օտարերկրացի կոմի-վոյաթներին իրաւունք չունենան Ռուսիայում գործելու առանց արջիկային վարչության թույլտվության և առևտրական վկայագիր վերցնելու:

Թիֆլիսում այս օրերն բացում աշխատանքներին տան մեջ գտնվում են 30 հոգի, որոնցից հինգը պառաւ կաշաք են, որոնք մշտապէս այդտեղ են ապրում, իսկ մնացած 25 հոգին գտնվում են աշխատելու այնտեղ առաջատան ժամը 8-ից սկսած մինչև երեկոյան ժամը 9-ը: Աշխատանքներին տան մեջ ապաստանողներին, առաջատան երեկոյան 3/4 ֆունտ հաց է արւում իւրաքանչիւրին, իսկ կէսօրին՝ ճաշ: Բացի դրանից, հիւանդներին բժշկական օգնություն է արւում:

Թիֆլիսի նահանգում գեմատային հաստատություններ մայիսից խնդրի վերաբերմամբ Բուրլալու և Դուշիլի պետականների ժողովներում ընդունուած որոշումներն արձանագրութիւններն ուղարկուած են Թիֆլիսի գեպոտատական ժողովը: Այսպիսով, ինչպէս նկատուած է «Նով. Սթ.»-ը, ոչ մի արկղի չէ կարող լինել, որ չուտափոխի նահանգական ազնուականութեան ժողով գումարու լինելով խնդրել վերջնականապէս ընկնու:

Նոյեմբերի 11-ին, Թիֆլիսի նահանգական դատարանի քրեական երկրորդ բաժնում, նոյն դատարանի անգամ Բուրլալի յախապահութեամբ քննուեց «Նոր-Դար»-ի աշխատակից Սիմեոն Զահվեր-կանի գործը, որին մեղադրում էր Թիֆլիսի Զբոսայգիների եկեղեցու միջոցով քահանային համաձայն պատժական օրինաց 1535-րդ յօդուածի (մամուլի մեջ զրադարտուած համար): Մեղադրութեան պատճառը հետևեցին էր, «Նոր-Դար»-ի տարոյս 57-րդ համարում պ. Զահվերկանը մի նկատուութիւն էր գետնից, որի մեջ նկարագրել էր, Սիմեոն քահ. Արքայականի գաղափարն անվայել արարքները, որոնք կատարուել են ներկայ տարուայ Ծաղկազարդի օրը տոնուած պաշտօնական ժամանակ Զբոսայգիների եկեղեցում: Ներկայացան դատարանին երկու կողմերը և 12 վկաներ, որոնց առաջարկել էր պ. Զահվերկանը հրաւիրել լրագրի մեջ յիշուած հանգում մանքերի ճշմարտութիւնը հաստատելու համար: Նիստը բացուելուն պէս պ. նախագահը դարձաւ գանգատարներին, թէ՛ չեն ցանկանում արդեօք գործը հաշտութեամբ վերջացնել: Հայր Արքայականը յայտնեց, որ ինքը կհամաձայնի հաշտութեամբ վերջացնել միայն այն դէպքում, եթէ մեղադրեալը ներողութիւն խնդրէ, և բացի դրանից, լրագրում տպէ, թէ «Նոր-Դար» 57 համարի մեջ իւր հազարգումը ճիշտ չէ: Պ. Զահվերկանը բացէ 'ի բաց միւրեց այդ պայմանն ընդունելու: Այն ժամանակ պ. նախագահի առաջարկութեամբ Արքայականը, որ ինքը կհամաձայնի հաշտութեամբ վերջացնել միայն այն դէպքում, եթէ մեղադրեալը ներողութիւն խնդրէ, և բացի դրանից, լրագրում տպէ, թէ «Նոր-Դար» 57 համարի մեջ իւր հազարգումը ճիշտ չէ: Պ. Զահվերկանը բացէ 'ի բաց միւրեց այդ պայմանն ընդունելու: Այն ժամանակ

նախ պ. նախագահի առաջարկութեամբ Արքայականը քահանայ յայտնեց, որ ինքը գործը կհամաձայնի հաշտութեամբ վերջացնել, եթէ պ. Զահվերկանը լրագրի մեջ յայտարարէ գոնէ, թէ՛ իւր նկատուութեան մեջ «Վորդիկ անճշտութիւն է սպրտել»:

Շարվերկան. «Ես բոլորովին չեմ հասկանում այդ նախագաղութեան միտքը... Եթէ ես յայտարարեմ «Նոր-Դար»-ում, թէ՛ իմ յօդուածի մեջ «Վորդիկ անճշտութիւն» է մտել, այն ժամանակ, կարծեմ, ես պէտք է բացատրեմ, թէ՛ ինչու եմ կայանում այդ սխալը»:

Նախագահ. «Ինչու. առանց այդ էլ կարելի է»:

Շարվերկան. «Այդ դէպքում, 'ի պատիւ քահանայական կոչման, մանաւանդ որ վկաններն ցուցմամբ բոլոր երկրութիւնները ճիշտ կհաստատուէին և զանազան ազգեր երկրներ էլ հանդէս կըլային մեր հոգեւոր անձերի մասին, եւ համաձայն եմ, այդ զիջողութիւնն անել»:

Նահանգական դատարանը հաշտեցնելով երկու կողմերը, որոնց գործը դադարեցնելու առ միշտ:

Լուսինից ստացուած վերջին տեղեկութիւններից երեւում է, որ Սե Ժովի նահանգականներից արտահանուող երկրաւայրերի գինը բացարձակապէս ընկնում է:

Երկրագործութեան միևնույն ժամանակ հաստատութիւն ներկայացուած է Գուրայիսում կաղմուող գիւղատնտեսական մի ընկերութեան կանոնադրութեան ծրագիրը: Ընկերութիւնը կառուելու է «Գուրայիս»:

Ռուսական կերտներին հետ մեջեւում համար անգլիական Ստանդարտը, ինչպէս հաղորդում են Լուսինից, կերտներին գինն իջնելու է:

Թիֆլիսի նահանգում եղջիւրաւոր անասունների ժամտախտի դէմ կռուելու համար ներքին գործերի միևնույն ժամանակ ուղարկել է դարձաւ երեք անասնաբուի:

Սեղ խնդրում են հրատարակել հետևեալը. -- Թիֆլիսի Գուրայիս նորաշէն ու Եւստուածածին եկեղեցին ունի երկու միարան և մի լուսարար քահանայ, բայց կրկին այդ եկեղեցու ժամատարութիւնը համարեա թէ միշտ կանոնաւոր չէ լինում. ահա թէ ինչպէս՝ քահանային միարանները յաճախ եկեղեցի չգալով՝ ժամեղութիւնը թողնում են լուսարար քահանայի վրայ: Սա, օրպէս ոչ-միարան և ունեկ տեղ մարդ ընդ միշտ կատարում է նրանց ժամատարութիւնը՝ ժամ է գալիս և իւր պատշաճի հետ տարկուած վարում է և հերթափոխ քահանայների պարաքը: Ամսոյս 12-ի երեկոյան հայր լուսարարը չի կարողացել եկեղեցի գալ, քանզի և ժամեղութիւնը ահա թէ ինչպէս է կատարուել: Գրեմունք 88-ը-Ալեքսանդրը, օրպէս հերթափոխ քահանայ՝ պէտք է անպատճառ եկեղեցի գալ, բայց յայտնելով լուսարարի վրայ՝ նա էլ չէր եկել, իսկ ինչ վերաբերում է ոչ-միարանի կառավարութեան, ժամը 5-ը անցնելու մօտ՝ երեկոյան կարգադրութեամբ ժամեղութիւնը գտնւում է ուրիշ քահանայ հրաւիրելու: Երբ չէ գտնուած վարկուող գտնում և քնից դարձեցնում է 88-ը-Նահատարութիւն: Սա վարում է եկեղեցի և առանց փոխել ժամը օրհնում է: Թէ որքան անտարբեք են մեր հոգեւոր հայրերը երեւել պաշտօնի մեջ՝ պարզ երևում է այս դէպքից»:

Նովոուսիսկից «Նով. Վր.»-ին հեռագրում են, որ նոյեմբերի 6-ին, Գեղեհ-

Նիկի մօտ, երեկոյան թէ՛ ժամանակ մի առաջակային յարձակում է գործուել Սե Ժովի նահանգում յայտնի ուսուցիչ Պ. Զեբերինի վրայ, որը դաշոյնի վեց վերջ է ստացել: Զեբերինի ջոյրը, եղբայրը և եղբոր աղջիկը ազատուել են պատահանից գուրս թռչելով: Ոճրագործները փախել են:

«Արարատ»-ի մեջ գտնում ենք հետևեալ քաղաւածները սինդիկատ օրագրութիւններից,

Օգոստոսի 19-ին Զուլաւերի գործակալը Արատանի և Իմերէթի կոնսիստորիայի միջոցաւ բացատրութիւն է խնդրել այն խնդրի համար, թէ արդեօք ի հետեւում Արատանի և Իմերէթի նախկին առաջնորդի 1886 թ. յունիսի 20-ին թ. 252 արձակած հրամանի, որով թույլ է տուել օտարաւուան քրիստոնեաներին մեր եկեղեցում պաշկալութեան և նշնցելոց թաղման կարգը կատարել, բացի ու. պատարագ մատուցանելուց՝ կարելի է օտարաւուաններին խնդրանաց համաձայն նոյն նշնցելայի համար, թաղելուց առաջ, պատարագ մատուցանելու մեր եկեղեցում, մեր քահանայի ձեռքով, և ապա իւրեանց քահանային թողնել թաղումը: Ս. Սինդիկատ այն խնդրին ընդունելով իբրեւ զուտ կրօնական և կաթոլիկ ունեցող միայն Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան ի անօրինակ իջնելու վերաբերում:

Օգոստ. 21 Հանգուեցալ Գրեգոր Մեղուինեանցի ձեռնարանի անուամբ թողած 25000 ու. կտակի վերաբերմամբ Սինդիկատ օրոշում է 1) հրամայել գանձապահին, որ իւրաքանչիւր երեք ամիսը մի անգամ ստանայ արքունական գանձապահից վերոյիշեալ գումարի տոկոսը և յանձնէ ձեռնարանի վաւորութեան, 2) սոյն տարեկան տոկոսը աչքի առաջ ունենալ ձեռնարանի նոր նախահաշիւ կազմելու ժամանակ և 3) հրամանագրութեամբ պատուիրել ձեռնարանի վարչութեան վերոյիշեալ տոկոսները ստանալով գործ դնել հանգուեցալի կտակի 14-րդ յօդուածի պարզ խմատով:

Օգոստ, 26 Գովկաթի Կառավարչապետի դիմումը ներկայ ամի տարիի 14-ի գրութեամբ խնդրել է թիւլաւ քաղաքի Ներքին քահանայ Սուքիտաիանի ծառայութեանց ցուցակը, նորան տեղական «Նիւս»-ի ընկերութեան ուսումնարանում եւթնամեայ դասատուութեան համար վարձատրելու: Սինդիկատ ուղարկել տալով Կառավարչապետի դիմումը վերոյիշեալ քահանայի ծառայութեանց ցուցակը, յայտնում է, որ թիւլաւի իշխանութեան նորա վարդ ու բարքի մասին տրուած վկայութիւնն ի նկատի առնելով՝ յարմար չէ դատում առաջարկել նրա համար վարձատրութիւն:

Սեպտ. 18. Սինդիկատ յայտնել է ներքին գործոց նախարարին, որ Զապալոյ քաղաքի ժողովուրդը կամենում է կառուցանել ու Յալիք անունով աղօթատուն՝ ի յիշտակ նոյնի Կայսերական Մեծութեանց Թագադրութեան, և այդ մասին խնդրում է միջնորդել Բարձրագոյն հանձնութիւն ստանալու համար:

ՄԵԶ ԳՐՈՒՄ ԵՆ

ԱՌԱՋԻՆՈՒՄԻՑ. -- Նոյեմբերի 8-ին քաղաքի ու Փրկիչ եկեղեցում խուռ բաղմութեան ներկայութեամբ կատարուեց Կովկ. նախկին փոխարքայ՝ Ն. Գ. Բ. Սի-

խաղի Նիկոլայիչի գործունեութեան 50-ամեայ յոբելեանի առիթով՝ դոհաբա- նական մաղթանք: Ներկայ էին, ի միջի այլոց, քաղաքիս հայ երկսեռ ուսումնա- րանները՝ աշակերտները և աշակերտու- հներն իրենց ուսուցիչներով և ուսուց- չուհիներով:

—Նոյեմբ. 9-ից սկսած մինչև 11-ը քաղաքում քննուում էր յայտնի կալուա- ծառէք Միխայիլ Մեայիսովի գործը, որը, ինչպէս յայտնի է, դատարար- առած էր իւր իւր եղբոր իմաստէն սպա- նութեան համար: Վկայ էին կոչուած 100-ից աւելի մարդ: Մեղադրեալին պաշտպանում էր՝ երգուեալ հաւատա- րամար փաստաբան՝ Տէր-Ստեփաննանը: Դատարանն արդար ճանաչեց Մ. Մեայի- սովին:

Ամսոյ 8-ից սկսած համարեն ամեն օր անձրևախառն ձիւն է գալիս:

ՆՈՒՅՈՒՅ.—Ամսոյ 8-ին տեղիս գրա- դարան-ընթերցարանի գործունեւ կայա- ցաւ Գ. Ն. Բ. Ընկ. Նուբու տեղական ճիւղի ընդհանուր ժողովն երկրորդ հրա- էքով: Հրաւիրուած անդական 60 ան- դամներէց ներկայ էին 23 հոգի: Ժողովի պարտական խնդիրներն էին 1) ա- ռաջիկայ 1899 թուականի համար վար- չութեան կազմած նախահաշիւը քննել և հաստատել: 2) վարչութեան 3 նոր ան- դամներ ընտրութիւնը և 3) վերատուա- ղել յանձնաժողովն՝ երեք անգամներ ընտրութիւնը վարչութեան սոյն 1898 թուի հաշիւները քննելու համար: Ժո- ղովը նախ դրաւոյն նախագահի և քա- ռուղարի ընտրութեան: Սխառնայն հա- ռուղարի ընտրութեան քննութեան պ. պ. Վ. Խո- ջայան—նախագահ և Գ. Մ. Սարտի- րոսեան—քա լուսւղար նախագահը բա- նալով ժողովը՝ առաջարկեց նախահաշիւը քննութիւնը, որ և ընդունուեց թիվ և փոփոխութեամբ. նախահաշիւով առա- ջիկայ 1899 թուի պարտականութեան չիւմ համարում նկատել, որ նախահաշիւի «եղբի» յօդուածներէց ուսումնառուներին յատկացուած է 74 բուրլի, որը մեր կար- ժիւրով չնշելն մեր գումար է, նամանա- ւանդ ներքից պարտականութեան, նախահա- չուի քննութիւնը յետոյ անցել ունեցաւ անդամներ ընտրութիւնը՝ գաղտնի քու- էարկութեամբ. ընտրուեցան պ. պ. բժիշկ Աւետիսեան, Գալ. Ժէր. Գոգոսեան և Խ. Խօջանիսեան—վարչութեան անդամներ և պ. պ. Գ. Բէկ Սարգսեան, Գ. Մահ- ճանեան և Գ. Զարգարեան—քննիչ յանձ- նաժողովի անդամներ:

Ի միջի այլոց նախագահը անկողի չհա- մարեց առաջարկել 1) ընդհանուր ժողովին՝ յայտնել շնորհակալութիւն հետաքող անդամ գանձապահ պ. Գ. Կուստանցին իւր շորս ամսեայ եւսման ծառայութեան համար և 2) վարչութեանը՝ շնորհակալու- թեան պաշտօնական գրութիւն ուղղել Ս. Էջմիածին հեռագրով անդամ նախա- գահ Եղիշէ արեղայ Ենարտնանցին, նրա վնջամակ մատուցութեան համար, որի ժամանակամիջոցում արժ. հայրը վարել է գործավարի, անդամի, նախագահի և անօրէնի պաշտօնները:

ՁՈՒՅՈՒՅ.—Քաղաքում կենսական միջոցների ստատիկ թիւնը թիւն է: Հացի ֆունտը 5 1/2 կոպէկի է բարձրա- ցել շնորհի մի քանի վաշխառուների, որոնք օր առաջ զիւղացիներից կապա- լով վերցրել են ցորենն ու ալիւրը, և զիւղել ու անարգել զիւղում են իրենց շտեմարաններում: Հետաքրքրական է իմանալ, ինչով է գրադուած քաղաքային վարչութիւնը:

—Ձմեռն արդէն սկսուել է, թուիսը պատած շարունակ ձիւն է գալիս:

ԱՆՁՈՒՍՊ ԿԻՐՔԸ

Ջըհաջայեց կեղծով նայեցէք և քն- նեցէք մեր կեանքը և այդ կեանքի մէջ

աշքի ընկնող բազմաթիւ պակասաւոր կողմերի թուում անպատճառ իւր կարե- ռութեանը կը յատկացնէք անգուղակ կրքին, որ մեր կեանքի հետ թիւն- ցուել անցել և անցնում է շարունակ, կարծես երբէք չբաժանուելու արամա- դրութեամբ:

Սկսեցէք ամենափոքրից և հասէք ա- մենամեծին:

Կարգացէք մեր մի կարգ լրագրների գաւառական թղթակցութիւններն և ա- մենից առաջ ձեր աշքին կը դարձնուի այն ոճը, որը միայն անգուղակ կիրքը կարող է արամադրել գործածելու, և որ մեր թղթակցութիւնների ծուծն է կազմում... Թերթիցէք մեր պարբերական մամուլը, կարգացէք մի կարգ հրապարակաւո- տակաւն կաշուած յօդուածները, կար- դացէք լրագրական և առհասարակ մեր մի կարգ լրագրների իրենց ընթերցող- ներին առած պատասխաններն և այդ կրքին՝ իւր ամբողջ այլանդակութեամբ, դուր կը պատահէք համարեա ամեն մի տողից: Մտէք մեր մէջ կայացող ժողով- ները, որոնցով պիտի վճռուին կամ քննուին այս կամ այն հասարակական կամ եկեղեցական հարցերը—նոյն կիրքը, նոյն անդունդ և անգուղակ կիրքն և միշտ կիրքը... և այդ աշ միայն այն մարդ- կանց մէջ, որոնց իւրաքանչիւր մի պա- կասաւոր արարքը կարելի է արգարա- ցնել նրանց տղիտութիւնը մէջ բերելով, այլ և նրանց մէջ, սրտը (կեանքայեցէք) համարաւոր են աւարտել, կրթու- թեան այդ բարձրագոյն տաճարը, որը պիտի զար մարդկային բնաւորութիւնը, վաճառելով նրանց այն բոլոր վնասակար տարրերը, որոնք կարող են այդ բնաւո- րութեան մարտութիւնը բծաւորել:

Օրինակները բազմաթիւ են և ամեն մի քայլափոխում:

Կարգ է գտնուել մէկը, որ ժխտել մեր ասածներն և պայցուցանել, որ այդ ամենը իրենց անգուղակ կիրքն է գրանցել—չնժ կարծում: Կրթութեք, համարաւորում իրաւագիտական ձիւղն աւարտած մի մարդ լրագրների մէջ այնպիսի մի լե- րուով և բովանդակութեամբ է յօդուած- ներ գրում, որ մարդ պիտի իրեն հարց է տալիս—միթէ համաստեղիւն, վաշխութիւն և այլ այդ անսակ բառե- րն անձանցին են այդ համարաւորա- նակալիւն: Նոյն մարդը, կրթութեք ժողովներում թողած ժողովի բուն նպա- տակը, յանուն անաշտութեան ճշտու- մարանում է այնպիսի մի կրթական, որ միայն անձնական նեղ կրքի արտայա- տութիւն կարող է համարուել: Եւ այդ, ինչպէս ասացի, եղակի կամ բացառիկ դէպք է, այլ ընդհանուր երկրորդ՝ միա- ցած իւր բոլոր վնասակար հետեւներին հետ:

Եւ հիւնց այդ պէտք է համարել պատ- ճառը, որ մեր չենք ունեցել և չունինք մի քանիալատ (կրթական), որ անաշտու լինել կամ համարուէր, իսկ այն մար- դիկ, որոնք անաշտութեան անունով կուրծք են ծեծում, հաւատացէք, որ անաշտութիւնն ամենից առաջ նրան- ցից է փախած, քանի որ անկողմնա- պահ մարդն երբէք չի ասել, որ ինքը անկողմնապահ է, ուրիշ խօսքով՝ ինքը չի լինել իրեն գնահատող: Մինչև այժմ մեր չունինք Արդիւնի, Բաժնի և այլոց երկերի անաշտութեանը թիւնը, մէկը, կը տեսնէք, փառաց ի փառս է բարձրացնում, միւսը հողի հետ հաւատարմութեան համարում, ին- չուն որովհետեւ բուն անաշտութեան ոգին, որ այդպիսի դէպքում միակ դեկա- վարը պիտի լինէր, բարեկարգում է:

Հարկաւոր է մի քիչ բարեկարգել լինել, ուղղամտութեամբ վերաբերուել այն գոր- ծին, որին ձեռնարկուել է, և այն ժա- մանակ եթէ ոչ բոլորովին, գոնէ մա- սամբ կը վերացուի այդ տեղի երկրորդ:

Ժողովրդի, անաշտութեան և այլն անունով խօսողները, որոնց առաջնոր- դողը, կրկնում ենք, գլխաւորապէս կը-

ըր, և այն՝ անգուղակ կիրքն է, չպէտք է մոռանան գերմանական առածը, թէ՛ «համաստեղութիւնը մի դարդարանք է մար- դու համար, բայց կարելի է և առանց նրան պարկել»: Այո, այդ բանը եթէ չմոռանան և իրենց մշտական դեկավար ունենան, այն ժամանակ անգուղակ կրքի փոխարէն կը թագաւորէ մեր գործերում անաշտութիւնը, ցանկալի անկողմնա- պահութիւնը:

Ն. Ս. Տէր-Մանուէլեան

ԽՈՐՀՐԴԱՌՈՐ ԵՐԵՒԱՆԻ ՆԵՐՈՒՅԵՐԻ ԱՋԽԱՐՀԻՑ

(Իմ այցը 0. Բ. Ֆէլլովմանին)

Մերին 14 տարի առաջ Թիֆլիսում մեծ հետաքրքրութիւն չարժեց մեր քա- դարի 2-րդ դիմնադրոնի նախկին սան 0. Բ. Ֆէլլովմանը հիպոթոզի դարձա- նահաշ իրաւութիւնով: Պ. Ֆէլլովմանը, այն ժամանակ դեռ ևս իտալականի համալսարանի մի պատանի-ուսանող, կարապետ էր հոգե-մարդաբանութեան (պսիխոֆիզիոլոգիայի) մի նոր երևոյ- թի, որը այն ժամանակ դեռ ևս հանե- լուկ էր: Դրանից յետոյ շատ տարիներ անցան, պ. Ֆէլլովմանն ուսումնասիրում էր հիպոթոզի և ներշնչման երևոյթ- ները եւրոպայի գիտնական գանաղան կեղծողներում և Ամերիկայում, և ներ- կայումս նրա Թիֆլիս գալն անկասկած չի կարող հետաքրքրութիւն չարժեց զպի ի նրա անձնաւորութիւնը:

Անցաւ օրն եւ այցելեցի պ. Ֆէլլով- մանին «Օրինան» հիւրանոցում:

Եւ կամենում էի խօսել նրա հետ հիպոթոզի երևոյթի մասին—այն դարձա- նահաշ է ֆիզիոլոգիայի մասին, որոնք ըս- տացում են ներշնչման միջոցով:

Անհատաբանական չնժ համառոտ մե- ունեցած խօսակցութիւնը համառոտակի հարցերով «Նոր-Գարի» ընթերցողնե- րին:

—Մեր ներադալին դարում,—սկսեց պ. Ֆէլլովմանը,—երբ մենք մեր չարժեք տեսնում ենք բոսանակ և հարկաւոր խտրելիներ, իտալո-էպիկուրական, աւ- տոստմանականներ և ուրիշ հիւանդներ, որոնք ենթարկուած են «folie du dou- te»-ի (կիտմելի պատանի լինելու մասին իրենց վրայ կասկած ունեցողութիւն),—լա- տինական խոհանոցի արդիւնների մի- չոցով կուրելը 9/10 դէպքերում անօ- դուտ է հանդիսանում: Գիտութեան մի այնպիսի տար, որպիսին, օրինակ, նոտ- նագին է Վենետիկում, մի անգամ ուղ- դակի պրոֆեսորական ամբիւնից Վեն- նայի համալսարանի ուսանողներին յայ- տաբանից, որ կատարելապէս յուսալի տեղերի չընանը օր օրի վրայ ներանում և թէ ինքը՝ ձեռքը խցի վրայ դը- բած՝ կարող է խորհուրդ տալ քննալի եօղի, saliciculi-ի ուրիշ երկու-երեք փորձուած դեղ: Իսկ միւս դեղերը երկ- բայիլի են: Բժշկականութեան մէջ ա- պագան պատկանում է խելացի, մասնա- ւոր և հասարակական առողջապահութեա- նը և բժշկուելու բնական մեթոդներին. վերջիններիս թուին պատկանում են Նիդրոպատիան, Եւրոպոպատիան, մասամբ բժշկական մարմնամար- զութեան հետ և հիպնոզը:

—Առաջին անգամ մըտող են պարա- պիլ հիպնոզով, հարցել ինձ հետա- քրքրող խօսակցին:

—Անկասկած ֆրանսիացիներին պէտք է տալ առաջնութիւնը հիպնոզի ու- սումնասիրութեան մէջ,—ասաց պ. Ֆէլլովմանը.—նրանք էին, որ առաջին անգամ հետաքրքրութեան կենդանական մարմնափոխում և հիպնոզի մեթոդ, մշակե- ցին այդ խնդիրն առանձին ճանապարհ- թեամբ Պարիզի salpêtrière-ի կլինի- կում, հանգուցեալ պրոֆեսոր Զարկոյի դեկավարութեամբ: Այս գործում շատ բան կատարեցին այնպիսի գիտնական- ներ, որպիսիք են Զարկ Ռիչէ, Բերնայի,

Լիէրո, Լիէրուա, Ֆորէլ, Վեաներտանդ և այլն:

Իսկ գերմանացիներն ինչպէս վե- րաբերութեան հիպնոզին: Նրանք ևս նոյնպիսի ճանապարհով վերաբե- րեցին, ինչպէս իրենց հարևանները:

Օ, այնքան էլ չէ, բացականչեց պ. Ֆէլլովմանը: Գերմանական բժշկականու- թիւնն սկզբում, ազգայնական անհամ- բերատարութիւնից և հակառակութեան ոգուց թելադրուած, այս գիտելին բն- դունեց թերահաւատութեամբ և հեղ- նութեամբ, բայց վերջ ի վերջոյ ստիպ- աւ ինձ անաշտ մի երկար շարք ան- վիճելի փաստեր և ընդունել, որ հիպ- նոզը մեր ժամանակի ներադալին հի- ւանդութիւնները բուժելու նշանաւոր մեթոդներից միւնն է...

—Ներկայումս ինչ դուրեւան մէջ է այդ խնդիրը:

—Արտաբանութիւնը (տերապիա), շա- րունակեց պ. Ֆէլլովմանը.—հիպնոզի օգ- նութեամբ օր օրի վրայ կատարելա- գործում է թէ տեսականապէս և թէ գործնականապէս: Ներկայումս քիչ չէ այն կլինիկներ թիւր, ուր յատկապէս բուժում են հիպնոզով: Փրանսիայի Նանտի քաղաքում, Լիէրո և Բերնայի քաղաքներին կլինիկում յատկապէս բուժում են հիպնոզով և գործնակա- լի ֆիզիոլոգիայի նախնիներն են ստանում:

—Իսկ ինչպիսի հիւանդութիւններ են բժշկուած հիպնոզով:

—Մենքից առաջ խտրելական, նե- րադալին հիւանդութիւններն այն դէպ- քերում, երբ այդ հիւանդութեանց հիմ- քի մէջ օրգանական փոփոխութիւններ չկան:

—Իսկ հոգեկան հիւանդութիւնները, —հարցել ևս պ. Ֆէլլովմանը:

—Խօսք չկայ, որ հոգեկան հիւանդու- թիւնները հիպնոզով աշտուրութեամբ կա- րելի է գործադրել հիպնոզը, մասնաւոր ապ զէպքերում, երբ հիւանդը կամքի թուութիւն ունի: Այդ դէպքերում հիպ- նոզն ամենակարող դէպք է և կարող է դարձնալ հիւանդներին հասնել:

—Միւս նպատակաւարման է արդեօք հիպնոզի դիմել խտրելական հիւան- դութիւնները բուժելու համար:

—Միւս, —պատահականապէս պատա- խանեց պ. Ֆէլլովմանը.— իտալական կաթնածանրը, խտրելական խելութիւ- նը, կուրութիւնը, չղձողութիւնները, բնի- նաւորութիւնը, չղձողն ամեն անակ ցուելու միւս աշտութեամբ բժշկուած են ներշնչմանով:

—Իսկ հոգեկան հիւանդութիւնները դժուարութեամբ են յաղկուած:

—Այո, հետ չեն յաղկուած: Հոգեկան հիւանդութիւններին հետ վարուելու եղա- նակը պէտք է իմանալ: Ընդհանուր շա- րունով նրանց հիպնոզաւորել չի կարելի: Պէտք է նրանց յարմարուել և ապա թէ կարելի է յուսալ, որ նրանք բժշկուել կը հնարուի: Այդպիսի հիւանդին առողջու- լութեամբ բժշկելով կարելի է բարելավել փշայնել գործը:

—Կարելի է արդեօք հիպնոզահարել, որ և է մարդու առանց իւր գիտութեան կամ այն դէպքում, երբ նա ընդդիմա- նում է:

—Այդպէս էլ կարելի է հիպնոզահա- րել, բայց միայն նրա կանոնաւոր քնի ժամանակ:

—Ինչպէս թէ կանոնաւոր քնի ժա- մանակ—կարմացայ ես:

—Ձատ պարզ է,—պատասխանեց պ. Ֆէլլովմանը ժողովում.—նրա կանոնաւոր քունը կարելի է հիպնոզական քնի փո- խել...

—Միթէ: Այս սարսափելի բան... Բայց չէ որ այդպիսի դէպքում կարելի է... Առաւել զիտէ, թէ ինչեք կարելի է անել: Օրինակ, իմ կնոջը...

Այստեղ, ճիշտ խօսողականութեւ, ու- ղում էի մի բան ինդրել խօսակցին... Բայց ի մեծ դարման իմ պ. Ֆէլլովմանն անկասկած հասկացաւ մարմնս, ժպտաց և առաւ ձեռքս:

—Լաւ է, յաւ,—ասաց նա.—գիտեմ, թէ ինչ էք ուղում հարցնել: Դուք առա- ջինը չէք, որ այդպիսի բան էք խնդ- րում ինձնից: Ես մի մաղալու դիտողու- թիւն եմ արել մարդու հոգեկանի վրայ. յայտնի պատասխանը, հազուադէպ բա- ցառութեամբ, յայտնի որոշում է առաջ բերում դիմացի մարդու մէջ, Օրինակ հիւնց այս դէպքը. երբ ամոմանցած մարդիկ ինձ հարցրել են, թէ կարելի է արդեօք կանոնաւոր քունը հիպնոզական քնի փոխել,—միշտ և գրեթէ անփոփոխ հանդէս է եկել զորանք կամ... կնոջը... ձեռք չէ արդեօք.—հարցրեց պ. Ֆէլլով- մանը, փորձող հայեացքով նայելով ինձ: Բաւական անհամ դուրեւան մէջ զգա- ցի ինձ խօսակցիս հիպնոզահարող հա- յեացքից արդեօք, թէ իմ ցոյց սուած ցանկութիւնից...

—Բայց ինչ էք կարծում, պ. Ֆէլլով- ման,—չառապեցի ես շարունակելու ընդ- հատուած խօսակցութիւնը,—հիպնոզա- կան ներշնչումն արդեօք կարելի է գոր- ծադրել այնպիսի մարդկանց վերաբեր- ւած, որոնք այնպիսի մոլութիւններ ունին, ինչպիսիք, օրինակ, արքեպի- թիւնն է. կարելի է այնպէս անել, որ արքեպիսը ձեռք վերցնի ոգիւց խմիչք- ներից:

—Անկասկած, հիպնոզական ներշնչ- լումը միակ ճիշտ միջոցն է արքեպիսե- րին բժշկելու: Ներշնչուած արքեպիսը այնուհետեւ խիստ զգուսնը է զգուռ դէ- պի ոգիւց խմիչքները: Բայց հիպնո- ղական ներշնչումն առանձնապէս կա- րելի է նրանց համար, որոնք մորֆի են սրտիկ տալիս իրենց կաշու տակ: Այս դէպքում մորֆից ձեռք վերցնելու է ֆ- ֆիկան արագ և կատարեալ է լինում:

—Եթէ հիպնոզական ներշնչումն այդ- պէս անդիմադրելի կերպով ներգործում է մարդու վրայ, ուրեմն կարելի է նոյն այդ ներշնչուած գործադրել և մանկա- վարժութեան մէջ:

—Ինչու չէ,—նկատեց պ. Ֆէլլովմանը: —Հիպնոզական ներշնչումը մանկավար- ժութեան մէջ մինչև անգամ գործա- դրում էլ են: Խիստ հետաքրքրական են պրոֆեսոր Վուստիլի փորձերը Պարի- ղում: Նա շատ այնպիսի փորձեր է ա- րել, որ հիպնոզական ներշնչման միջո- ցով արմատալի է արել երեխանց բա- րոյական աստեղը: Հիպնոզական ներ- շնչումով նա կարողացել է մի կնոջ թողնել տալ իւր զնդիս և անուակ կիսաքն և իւր օրոց օրոք մայր դառ- նալ: Նոյնպէս սկզբունքով կարելի է ծղլերին ներշնչել ճանապարհութիւն, ան- վճարական մարդկանց—վճարահարութիւն և եւսանդ, անպիսիներին—աղիւթիւն, ինչպիսիք—քաջութիւն...

—Իսկ իմարներին կարելի է խել- քացնել,—ընդհատեցի ես պ. Ֆէլլովմա- նին:

—Այո այդ բանն արդէն, կարծեօք անկարելի է,— ժպտաց խօսակցիս:

—Ահա, —նկատեցի ես.—ուղապէս ձեռք փորձառութիւնը, պ. Ֆէլլովման, խիստ և խիստ շատերին հարկաւոր կը գար և դուք, անկասկած, քիչ կլինե- ներ չէք ունենալ այդպիսի հիւանդու- թիւն ունեցողներէց...

Մ. Զ.

ՀԱՅ-ՈՒՍՏԱՆԴՈՐՈՒԹԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մեր ուսանողներին մասին շատ շատէ գրում մամուլի մէջ: Ստալին, որքան մենք հետեւել ենք՝ գրելու ժամանակ զլուստորապէս ի նկատի են առնում մի- այն նրանց՝ կենսագրով խաղացած գերեւ: Զատ խօսում են այն մասին, թէ ուսա- նողները կենսագրու գուրս գալուց յետոյ մոռանում են իրենց փայփայած, դաւա- նած զարմարները, հաւատարմում են ամբողջ իրենց ձգտումները կողմից և շատ քիչ բանով են ցոյց տալիս իրենց դարգացած լինելը: Իսկ նրանց ներքին

բուն
ում
է նրա
տակա
այս
ում
ուսան
պար
պի հ
անա
ամեն
Բայ
լուի
ուսան
կարող
հանու
կարծ
չի կ
ուս
իւր ու
րի նե
թեան
Եւս
Յայ
շատ
թիւն
ստան
ցով օգ
թեան
նայպէ
երկու
սաւոր
րում,
արտա
շատ
մեր ու
թիւն
լուսնա
յայեաց
մանա
մուր
չի գա
կատա
րող ե
նողնե
Երկ
նում
է մի
առի
րող են
զանա
նեւ, ա
եթէ ա
բաւոր
կաշակ
ապա
օրաթ
կառն
կարող
ժողով
կարդ
զակա
մանակ
մինը
մինը
մեծ գ
ուսան
բայց
ղբա
որ կար
արդե
մեծ գ
ուսան
բայց
ղբա
որ կար
արդե
մեծ գ

[Faint vertical text visible through the paper from the reverse side]

